

ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ) ЯК ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ

Аліна Опаріна,

аспірантка

Інституту професійної освіти НАПН України, м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-2183-9716>

Анотація. Стрімкий розвиток інклюзивної форми навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти в Україні вказує на те, що першочерговим завданням і стратегічною метою професійної освіти є формування інклюзивної компетентності у педагогів як обов'язкового складника їх професії. Для успішного впровадження інклюзивної освіти на тлі інтенсивних змін у різних сферах життя професійна освіта України повинна оптимізувати перехід до нової парадигми освіти – інноваційної, згідно з якою підготовка педагогів до реалізації завдань інклюзивного навчання має ґрунтуватися на компетентнісних засадах. Проаналізовано, що невід'ємним складником інклюзивної компетентності педагога є здатність використовувати у своїй професійно-педагогічній діяльності широкий спектр інноваційних технологій і підходів до осіб з особливими освітніми потребами (ООП).

Ключові слова: інклюзивна освіта, компетентності, інклюзивна компетентність, професійна освіта.

INCLUSIVE COMPETENCE OF TEACHERS IN VOCATIONAL (VOCATION AND TECHNICAL EDUCATION) INSTITUTIONS AS A REQUIREMENT TODAY

Alina Oparina,

graduate student, Institute of Professional Education
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Luhansk, Ukraine

Abstract. The rapid development of the inclusive form of education in the institutions of professional (vocational and technical) education in Ukraine indicates that the primary task and strategic goal of professional education is the formation of inclusive competence in teachers as a mandatory component of their profession. For the successful implementation of inclusive education against the background of intensive changes in different spheres of life professional education of Ukraine must optimize the transition to a new paradigm of education - an innovative one, according to which the preparation of teachers to implement the tasks of inclusive education must be based on competence principles. It was analyzed that an integral component of the inclusive competence of a teacher is the ability to use a wide range of innovative technologies and approaches to persons with special educational needs (SEN) in their professional and pedagogical activities.

Keywords: inclusive education, competences, inclusive competence, professional education.

Зміни в суспільній свідомості зумовили нову парадигму освіти, що характеризується такими визначеннями, як «людиноцентризм» і «дитиноцентризм», а це, зокрема, має забезпечувати підвищену увагу до людей з інвалідністю та людей з особливими освітніми потребами (ООП). Модифікація системи освіти в Україні ставить перед педагогами завдання постійного саморозвитку, дотримання концепцій, поєднаних зі здійсненням педагогічної діяльності на демократичних, гуманних засадах, переходу на оновлену структуру та зміст освіти.

Освіта – це перша ланка, яка повинна вчасно реагувати на зміни в суспільстві. Важливими принципами сьогодення є доступність, рівність умов кожного громадянина в отриманні гідних освітніх послуг, безперервність та різноманітність освіти. Висока освіченість педагога набуває вирішального значення у контексті реалізації цих принципів. Вагомі напрацювання з питань формування інклюзивної компетентності педагогів закладів освіти представлені у працях І.Войціх, Т.Гладун, О.Гноєвська, І.Демченко, І.Левчик, І.Осадченко, Т.П'ятакової, Е.Рамзані, Л.Сухоставської та ін.

У період буремного сьогодення та інноваційного розвитку освіти в Україні держава окреслює якісно нові вимоги до особистості викладача, його професійної діяльності. Зокрема, серед таких вимог особливе місце посідає реалізація педагогом принципів державної політики в галузі вітчизняної освіти, її демократизація, гуманізація та гуманітаризація, рівний доступ громадян до здобуття освіти, цілісність, полікультурність, змінна й відкрита природа системи освіти, неподільний характер навчання та виховання. Це потребує високого рівня освіченості, культури, кваліфікації викладачів, професійна діяльність яких слугує основою трансформації українського суспільства як на індивідуальному, так і на соціальному рівні. Реалізація зазначених принципів сприяє впровадженню основних положень та ідей інклюзивного навчання в заклади П(ПТ)О. Інклюзивна освіта в сучасному світі стала світовою тенденцією, що віддзеркалює цивілізований рівень суспільства тієї чи іншої держави. Збільшення кількості дітей з особливостями психофізичного розвитку являє собою проблему не лише українського, а й глобального масштабу. Проте сьогодні гостро постає проблема неготовності викладачів до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, наявні психологічні бар'єри та професійні стереотипи викладачів. У цьому аспекті особливого значення набуває розвиток інклюзивної компетентності вчителів як складника професійної компетентності.

Зарубіжний дослідник J. Corbett (Corbett, 2010) пропонує чотири складові інклюзивної культури, які необхідно формувати у педагога: шанобливе ставлення вчителів до поглядів, які відсутні в їхньому особистому життєвому досвіді; усвідомлення педагогами того, що інтелектуально розвинені люди зустрічаються не тільки серед тих, хто наділений високим соціальним і академічним статусом; визнання рівних можливостей всіх учнів у праві на освіту і задоволення цих прав з урахуванням індивідуальних

потреб кожної дитини; формування вміння у педагогів працювати в команді, організувати колективне співробітництво. Саме останнє вміння, на нашу думку, є важливим для організації продуктивної взаємодії педагога з іншими учасниками команди психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП в інклюзивному закладі (корекційним педагогом, психологом, асистентом вчителя, батьками тощо), що є однією з визначальних умов ефективності інклюзивної освіти.

Перш ніж розкрити суть інклюзивної компетентності викладача та зміст процесу її формування, вважаємо за необхідне вказати на відмінність компетентного спеціаліста від кваліфікованого. Дослідження наукової спільноти останніх років показують, що перший не лише володіє необхідними знаннями, уміннями, але й здатен реалізовувати їх в роботі, у своїй професійній діяльності. Новий тип освітнього результату не є лише простою комбінацією знань та навичок, що орієнтовані на вирішення реальних завдань, але й передбачає усвідомлення відповідальності за результати власної діяльності (Захарчук, 2015).

Отже, компетенція – це активність суб'єкта діяльності, готовність і прагнення до продуктивної діяльності з повним усвідомленням відповідальності за її результати, єдність мотиваційних, когнітивних і поведінкових компонентів у структурі особистості. На прикладі інклюзивної компетентності бачимо, що викладач повинен знати, що діти з легкою формою церебрального паралічу особливо чутливі до ставлення оточуючих відносно них. Вони реагують на будь-які зміни їх поведінки: таких дітей легко образити, викликати у них невдоволення чи будь-яку негативну реакцію; у деяких дітей при перевтомленні може виникати рухове занепокоєння. Саме тому педагоги прагнуть до створення єдиного освітнього простору, пристосованого до різних потреб усіх дітей, як звичайних, так і з відхиленнями у здоров'ї, із врахуванням специфіки адаптації кожного з них до існуючих умов. Наявність знань про особливості розвитку обох категорій дітей дозволяє вести їх різними освітніми маршрутами, але у той же час навчати й організувати творчий процес у єдиному освітньому середовищі. Компетентність в області інклюзивної освіти передбачає наявність у педагога здатності здійснювати професійні функції, враховуючи різні освітні потреби здобувачів освіти, створюючи умови для їх розвитку і саморозвитку.

В умовах інклюзивної освіти, коли дитина з ООП має право вільно обирати освітній заклад, певним рівнем підготовленості у здійсненні своєї професійної діяльності повинен володіти кожен викладач навчального закладу. Інклюзивне навчання потребує від нього іншого рівня підготовки, високого професіоналізму, творчості, володіння не тільки знаннями в галузі спеціальної педагогіки, але і здатністю застосовувати їх у нестандартних ситуаціях. Все це вкладається у розуміння поняття компетентності, що передбачає цілісний досвід рішення життєвих проблем.

У цьому ракурсі важливою умовою досягнення професіоналізму є формування інклюзивної компетентності, що дозволяє педагогу ефективно

здійснювати власну професійну діяльність в умовах спільного навчання дітей з ООП та їх ровесників, які розвиваються у відповідності до норм (Кальченко, 2016).

Широким за своєю суттю є термін «інклюзивна компетентність», за допомогою якого ряд вчених (Ю. Бойчук, О. Кучерук, А. Максимюк, Т. Соловей, М. Чайковський та ін.) позначають здатність педагога виконувати професійні функції у процесі інклюзивного навчання. Зокрема, М. Чайковський розглядає інклюзивну компетентність як складову професійної компетентності фахівця інклюзивного закладу освіти. На його думку, вона включає необхідний обсяг знань і вмінь та виражається у здатності педагога здійснювати професійні функції з урахуванням особливих освітніх потреб дітей з порушеннями у розвитку і забезпечувати їх включення в середовище закладу П(ПТ)О, створюючи умови для розвитку і саморозвитку (Чайковський, 2012).

Н. Софій було виділено шість компетентностей педагогів, сформованість яких найбільше впливає на успішність впровадження інклюзивної моделі навчання, а саме: практика диференційованого викладання, практика спільного викладання (викладання спільно з учителем-дефектологом та/або асистентом учителя), створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами, оцінювання навчальних досягнень учнів особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання, робота в команді, практика позитивної комунікації (Колупаєва, 2009).

У дослідженнях А. Колупаєвої, О. Таранченко робиться акцент на необхідності змін педагогів, причому ці зміни стосуються не лише розвитку професійних умінь та навичок, а в першу чергу, трансформації особистісних рис, подолання тривожності та страхів, які виникають у зв'язку із запровадженням інклюзивної освіти. Вчені окреслюють такі особистісні бар'єри, які стоять на шляху до ефективної реалізації інклюзивної освіти, вчителі: вважають, що все й так достатньо добре, не бачать, як запропоновані заходи можуть змінити на краще навчальну практику; думають, що у них немає необхідних знань і навичок; не впевнені, що в них достатньо фахово-підготовлені, аби працювати з дітьми з особливими освітніми потребами; побоюються, що їхня некомпетентність стане очевидною для них самих, для колег та адміністрації, що робота в інклюзивних умовах забиратиме надто багато часу; не впевнені, що їм надаватимуться потрібні ресурси та підтримка; турбуються про перспективу співпраці з іншими фахівцями тощо (Колупаєва & Таранченко, 2016). Своєрідним фундаментом «інклюзивної компетентності» є певний рівень знань, що охоплюють питання алгоритму впровадження інклюзивного навчання, забезпечення принципів універсального дизайну, особливостей здійснення модифікації та адаптації навчальних матеріалів, особливостей організації навчання учнів із різними порушеннями психофізичного розвитку – зору, слуху, опорно-рухового апарату, інтелектуальними та/або мовленнєвими порушеннями. У такому разі

інклюзивна компетентність визначається як особистісне динамічне новоутворення, що відображає рівень професійної майстерності та є результатом безперервної освіти і систематичного саморозвитку. Інклюзивна компетентність передбачає формування мотиваційно-ціннісного компонента, який поєднує мотиви, ціннісні установки, інтереси, достатній рівень самосвідомості, тобто те, що спонукає особистість до діяльності, визначає її спрямованість та надає ситуаціям взаємодії особистісного смислу. Важливим для досягнення певного рівня інклюзивної компетентності є оцінно-рефлексійний компонент. У науковій літературі його розглядають як стан спрямованості особистості на усвідомлення своєї діяльності і самого себе як її суб'єкта (Бойчук, Бородіна, & Микитюк, 2015).

Інклюзивна компетентність – вимога часу, те, без чого неможливо забезпечити ефективно інклюзивне навчання, адже у центрі освітнього процесу завжди залишається особистість учителя. Саме від нього значною мірою залежить успіх чи провал інклюзивних процесів (Пічкур, Демченко, & Сулим, 2017).

Отже, враховуючи сказане, вважаємо, що «інклюзивна компетентність» викладача закладів П(ПТ)О – це складова професійної компетентності, яка дає змогу ефективно здійснювати професійні функції у сфері інклюзивної освіти з урахуванням індивідуальних потреб здобувачів освіти з ООП з різними нозологіями, а також створювати умови інтеграції, соціалізації та всебічного розвитку осіб з інвалідністю в освітньому середовищі закладів П(ПТ)О.

Список посилань

Бойчук, Ю. Д., Бородіна, О. С., & Микитюк, О. М. (2015). *Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я: монографія*. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди; видавець І.С. Іванченко.

Захарчук, М. Є. (2015). *Проблеми формування професійної компетентності викладача в умовах впровадження інклюзивної освіти в Україні*. <http://gnpu.edu.ua/files/naukovi%20chitanny/pedagogika/ZaharchukKluchkovska>

Зязюн, І. А. (2008). *Філософія педагогічної дії: монографія*.

Колупаєва, А. А. (2009). *Інклюзивна освіта: реалії та перспективи*.

Колупаєва, А. А., & Таранченко, О. М. (2016). *Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія*. Київ: АТОПОЛ.

Пічкур, М. О., Демченко, І. І., & Сулим, В. Т. (2017). *Фахово-ідентифікаційний вимір стану готовності майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти*.

Чайковський, М. Є. (2012). Інклюзивна компетентність як складова професійної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 2, 15-21.

Corbet, J. (1999). Inclusive education and school culture. *International Journal of Inclusive Education*, 3(1), 53-61. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/136031199285183>.